

De vijfjarige werkdag

„Je kunt tegenwoordig niet op een spreekbeurt komen of er wordt gevraagd waarom de PvdA niet met een plan van de arbeid komt”, aldus Marcel van Dam in zijn feestrede voor Harry Mulisch toen er 200.000 exemplaren van diens roman *De aanslag* waren verkocht 1). „Objectief gezien is er nu meer reden om met zo'n plan te komen dan in de jaren dertig”. Niet alleen zijn er nu veel meer werklozen dan toen, het is ook steeds duidelijker dat de oplossing van het probleem niet met conventionele middelen te bereiken valt. Weliswaar kan het recept van rechts op den duur tot economisch herstel leiden, maar dat herstel zal alleen gelden voor een werkende, welvarende meerderheid; aan de andere kant ontstaat er een werkloze, vertrapte minderheid die in feite niet meer participeert in de cultuur van een geordende samenleving. Waar we naar toe gaan is „the American way of life”: grote welvaart aan de ene kant en mensonterende armoede, erbarmelijke woonomstandigheden en onvoorstelbare criminaliteit aan de andere kant, en een overheid die door de welvarende meerderheid gedwongen wordt steeds harder tegen de minderheid op te treden. En Van Dam zou Van Dam niet zijn als hij er niet meteen de oplossing bij gaf: een nieuw plan van de arbeid voor de jaren tachtig – de vijfjarige werkdag 2).

Een vijfjarige werkdag – is dat geen utopie, een hersenschim, misschien iets voor het jaar 2000, een gedachtenspinzel van ontevreden vrouwen die het huishouden zat zijn, weet de oppositieleider-in-spé niets beters te bedenken? De meeste economen die ik ken, zijn van het type dat niet onmiddellijk achter elke gril aanloopt; ik hoor hun sceptische reacties al klinken. Laten we niettemin, omwille van de discussie, het idee van de vijfjarige werkdag eerst eens wat nader verkennen alvorens ons oordeel te vellen. Welke gevolgen vallen te verwachten voor vraag en aanbod van arbeid, de arbeidsproductiviteit, de arbeidskosten, het inkomen, de vrije tijd, en hoe groot zal de bereidheid zijn om op zo'n vijfjarige werkdag over te schakelen?.

Eerst het *aanbod van arbeid*. De potentiële beroepsbevolking, gedefinieerd als het aantal personen tussen de 20 en 65 jaar, bedroeg in 1983 ca. 8,5 mln. personen. Hiervan namen er ca. 4,5 mln. aan het arbeidsproces deel, ruim 1 mln. personen waren werkzoekend (hetzij officieel geregistreerd op de arbeidsbureaus, hetzij verborgen in de WAO, hetzij niet geregistreerd), 1 mln. personen waren ziek of arbeidsongeschikt en 2 mln. personen waren niet werkzoekend. Als we aannemen dat bij een vijfjarige werkdag, als kinderopvang geen probleem zou zijn, van de laatste groep de helft ook wel een baan zou willen, zou het potentiële aanbod van arbeid in Nederland ca. 6,5 mln. personen zijn. Het betaalde werk wordt nu door ca. 4,5 mln. personen verricht. Zuiver rekenkundig gezien zouden we met een vijfjarige werkdag voor iedereen die wil en kan werken, dan wel ongeveer hetzelfde bruto nationale produkt kunnen voortbrengen dat we nu ook produceren.

Maar dan gaan we er wel van uit dat de gemiddelde *arbeidsproductiviteit* van degenen die nu buiten het arbeidsproces staan en erin zouden worden opgenomen, gelijk is aan die van degenen die nu al werken. Dat is niet realistisch. De arbeidsmarkt werkt als een selectie-instrument dat de produktiefste werknemers uitkiest. De gemiddelde produktiviteit van het additionele arbeidsaanbod zal dus lager liggen dan die van de huidige beroepsbevolking. Daar staat tegenover dat de gemiddelde produktiviteit van *alle* werkenden door de verkorting van de werkdag van 8 naar 5 uur zal toenemen. Laat ik er voor het gemak van uitgaan dat beide effecten elkaar compenseren.

Wat gebeurt er met de *vraag naar arbeid*? De vraag naar arbeid is direct gekoppeld aan de produktiecapaciteit. Dat levert een probleem op omdat het scheppen van extra arbeidsplaatsen daardoor kostbare investeringen vergt. *Tenzij* het mogelijk is de bestaande produktiecapaciteit intensiever te benutten. Dit laatste is een reële mogelijkheid, wanneer de huidige werkdag van acht uur wordt vervangen door een

werkdag van 2 x 5 uur, waarbij twee ploegen elkaar afwisselen. Dan kan de bedrijfstijd worden verlengd en hoeft de produktiecapaciteit nauwelijks te worden uitgebreid. Kostbare investeringen zijn dan niet nodig. Dit is het grote voordeel van invoering van de vijfjarige werkdag boven andere vormen van arbeidstijdverkorting, waarbij een groot deel van de effecten verloren gaat door organisatie- en schaalproblemen. Natuurlijk blijven er aan de vraagzijde van de arbeidsmarkt nog genoeg aanpassingsproblemen over, maar onoverkomelijke „bottle-necks” lijken er op het eerste gezicht niet te liggen.

Iets anders is de *kwalitatieve aansluiting tussen vraag en aanbod van arbeid*. Hier zullen zich zeker belangrijke fricties voordoen en het zal nodig zijn de flexibiliteit van de arbeidsmarkt aanzienlijk te vergroten. Maar als dat gebeurt zie ik geen reden tot overdreven pessimisme over de mogelijkheden om via de arbeidsmarkt de juiste man/vrouw op de juiste plaats te krijgen.

Een eis die aan elke vorm van arbeidstijdverkorting moet worden gesteld, is dat zij de *arbeidskosten* niet verhoogt. Overschakeling op een vijfjarige werkdag zal daarom met een evenredige vermindering van de bruto loonkosten gepaard moeten gaan. De netto loonsverlaging kan minder zijn omdat de sociale-premiedruk afneemt. Een deel van deze inverteffecten zal echter moeten worden aangewend om de stijging van de organisatiekosten bij de bedrijven op te vangen.

Cruciaal is natuurlijk wat er met de *inkomens* gebeurt. Als we de inverteffecten buiten beschouwing laten, zou het netto inkomen al gauw met 25% dalen. In die gevallen waarin meerdere personen van één inkomen afhankelijk zijn dreigt men door de minimuminkomensvloer heen te zakken en zal er een additionele voorziening moeten worden getroffen. Maar omdat vrijwel de gehele potentiële beroepsbevolking een eigen arbeidsinkomen heeft en er in de meeste gevallen méér inkomens in één samenlevingsverband zullen zijn, zal het aantal „echte minima” dat voor een inkomensvoorziening aanmerking komt, beperkt zijn.

Het grootste voordeel voor de werkenden ligt natuurlijk in de extra *vrije tijd*. Eindelijk zou er tijd zijn voor hobby's en liefhebberijen. Het leven zou veel minder om de betaalde arbeid hoeven te draaien dan nu het geval is. De toename van de vrije tijd zou extra ontplooiingsmogelijkheden scheppen.

Het is niet op voorhand aan te nemen dat een groot deel van de bevolking enthousiast zal zijn om ongeveer een kwart van zijn inkomen in te leveren in ruil voor extra vrije tijd, om op die manier een bijdrage te leveren tot de oplossing van het werkloosheidsvraagstuk. Maar het zou al belangrijk zijn als we zouden kunnen vaststellen dat het idee van de vijfjarige werkdag voor iedereen die wil en kan werken, mits positief benaderd, een plan is dat economisch haalbaar is en dat een alternatief kan vormen voor – of misschien liever nog: een aanvulling op – het huidige economische herstelbeleid. Dan zou de PvdA of een andere politieke partij zich er achter kunnen stellen en proberen er een meerderheid voor te vinden. Vanzelfsprekend zou uiteindelijke invoering slechts stapsgewijs kunnen plaatsvinden.

Het is van belang te constateren dat een eerste, uiterst globale verkenning van de mogelijkheden van een vijfjarige werkdag niet onmiddellijk absurde kanten aan het plan aan het licht brengt. Daarom denk ik dat we er verder over zullen moeten nadenken. Tenzij we natuurlijk zonder meer kiezen voor „the American way of life”. Maar dan moeten we weten dat dit een vrije keus was.

L. van der Geest

1) Marcel van Dam, *De aanslag van de cultuur op de sociaal-democratie*, *Vrij Nederland*, 15 oktober 1983.

2) Het plan van de vijfjarige werkdag wordt door Van Dam uitgewerkt in *Vrij Nederland* van 17 maart jl.